מדרש אגדה — בשלח

ויהי בשלח פרעה. ולמה פתח בלשון הזה, לפי שאמר למעלה וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב), והוא אמר להם קומו צאו (שם) יב לא), והיה מחזיק ביד כל אחד ואחד והיה משלחם, לפיכך נאמר ויהי בשלח פרעה: ולא נחם אלהים דרך ארץ וגו'. לא ניהגם בדרך כל הארץ, כיצד דרך ארץ העבד טוען את רבו, הקב"ה לא נהג עמם כך, אלא ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו (דברים א לא), ועוד ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד). דרך ארץ העבד מרחיץ את רבו, וכאן חילוף, שנאמר וארחצך במים וגו' (יחזקאל טז ט): [דרך ארץ] העבד מלביש את רבו, וכאן ואלבישך רקמה וגו' (שם שם י): [דרך ארץ העבד מנעיל את רבו וכאן ואנעלך תחש (שם) : דרך ארץ העבד מאיר לרבו וכאן הקב"ה מאיר לישראל, שנאמר] וה' הולך לפניהם וגו' (פסוק כא). מפני שקרובה היתה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך, שנאמר [השבעה לי באלהים הנה] אם תשקר לי ולניני וגו' (בראשית כא כג), ועדיין נכד אבימלך קיים: ד"א כי קרוב הוא [וגו' בראותם מלחמה]. כי קרובה היתה המלחמה שאמר הקב"ה לאברהם, דכתיב ודור רביעי ישובו הנה (שם טו יו). והיא המלחמה שעשו היושבים בארץ פלשתים עם בני אפרים, ולכך הוליכם הקב"ה בדרכים אחרים, שלא יראו מלחמה וישובו למצרים: ויסב אלהים את העם. שהסיבן במסיבה מבני מלכים, ויכן להסבת פסח מן התורה: וחמשים. אחד מחמשים שעלו בשלשת ימי אפלה: ד"א וחמושים. כפשוטו, ומתרגמינן ומזרזין, כלומר עלו בכל טוב: ויקח משה את עצמות יוסף וגו'. מלמד שכל ישראל פשטו ידיהם בביזה שהעלו ממצרים, ומשה לא נתעסק אלא במצוה, כי כשמת יוסף ושמעו מצרים שהשביע את אחיו שלא יעלו ממצרים עד שיקחו את עצמותיו עמהם, שמו ליוסף בארון של אבר, והפילוהו לנהר נילוס, ואמרו מעתה לא יוכלו להעלותו, וכתב משה שם המפורש והשליכו לנילוס, וארונו של יוסף צפה על פני המים. ומשה עמד ולקחו: כי השבע השביע. ולמה שתי שבועות, אלא השביע לאחיו שישבעו לגניהם: מזה אתכם. מלמד שכל שבט ושבט העלה נשיאו עמו: ויסעו מסכות. ופסוק אחר אומר מרעמסס סוכתה (שמות יב לג), והלא ישראל יושבים בארץ גושן, ויש בין גושן לרעמסס יותר מארבעים פרסה, מלמד שנטלם הקב"ה והוליכם בשעה אחת מרעמסס לסכות, הדא הוא דכתיב ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד), כאלו על כנפי נשרים הלכו:

לפני פי החירות. ומאי חירות שנעשו בני חורין: בין מגדל. שנעשו להם נסים גדולות: לפני בעל צפון. ע"ז, ולמה הונח באותו מקום, לפי ששכל ע"ז שבמצרים ניתכת, ואותה ע"ז לא ניתכה, לפי שלא רצה הקב"ה להתיכה, כדי שיאמר פרעה בעל צפון הסכים על גזירתי, ולא הניח ללכת בני ישראל: נבכים הם. שאחוריהם היתה ארץ מצרים, וימינם ושמאלם יערים מלאות כל חיות רעות, ולפניהם הים: וחזקתי את לב פרעה. שלא היה בלב פרעה לרדוף אחר בני ישראל. אבל הקב"ה נתן בלבם לרדוף אחר בני ישראל, שגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, לפיכך וינער ה' את מצרים בתוך הים. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל במדה שאדם מודד בה מודדין לו: ואכבדה בפרעה. כמו מכובד: כי אני ה'. לפי שאמר מי ה'. שלא הכירו להקב"ה, עתה ידעו כי הוא ה': ויגד למלך מצרים. מי הגיד לו, אותם פטרונין שהלכו עם ישראל ממצרים, כיון שהלכו ישראל במדבר שלשה ימים, והגיע יום רביעי, ורצו יום רביעי לילך אמרו להם אין רשות בידינו עוד להניח אתכם שתלכו, עמדו ישראל והרגום, ואותם שנשאר בהם ברחו למצרים, והגידו לפרעה על כל הקורות אותם, מיד הוא בעצמו אסר את רכבו, הדא הוא דכתיב ויאסר את רכבו, מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, גם מבלעם שהוא השכים בבקר ויחבש את אתונו (במדבר כב כא), ואהבה מקלקלת את השורה מאברהם, שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו (בראשית כה ג): ואת עמו לקח עמו. לקחם בדברים, שבזבז להם אוצרותיו: יצאים ביד רמה. מתרוממים: ד"א ביד רמה. הוציאם פרעה בידו, ומי עשה זה הקב"ה שהוא רם ונשא: ופרעה הקריב. מנהגו של בשר ודם המלך הולך אחר חילו, אבל פרעה הוא הולך לפני חילו, פרעה אמר אני אלך קודם ואחר כך חילי, אמרו לו עבדיו מפני מה אין אתה הולך לאחר חילך, עשה כמנהג בשר ודם, אמר להם אם הייתי הולך להלחם עם בשר ודם הדין עמכם, אבל אני הולך להלחם עם מלכם של אלו, אינו דין שאלך אחרי חילי, ועליו נאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו (ש"א ב ל): הלא זה הדבר. והיכן אמרו ישראל דבר זה, אלא בשעה שאמרו למשה ירא ה' עליכם וישפוט (שמות ה כא). אמר להם משה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון: מה תצעק אלי. בשביל אדם וחוה פניתי את העולם מן המים, שנאמר יקוו המים וגו' (בראשית א ט), וצויתי אותם מצוה קלה ולא קיימו מצותי, ובשביל דה קדושה שמחר עתידים לומר במעמד הר סיני נעשה ונשמע, לא אעשה את הים יבשה: ד"א מה תצעק אלי. אני התניתי עם הים ששת ימי בראשית שיקרע הים בעבור בני, כי כן כתיב לאיתנו (פסוק כז) אל תיקרי לאיתנו אלא לתנאי שלו: ולא קרב זה אל זה כל הלילה. בפמליא של מעלה אמרו שלא אמרו שירה כל הלילה, שכך אמר להם הקב"ה בשעה שרצו לומר שירה, אמר להם מעשה ידי טבועים בים ואתם אומרים לפני שירה, מכאן שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים: וישם את הים לחרבה. לחרבה של מצרים: והמים להם חומה. ראשון וחומה שני, מלמד שרצה הים לנער את ישראל כמו שניער מצרים, ולפיכך כתיב חמה: מימינם ומשמאלם. לפי שהיו ישראל עתידין לעשות מזוזה בימין ותפילין בשמאל: וינהגהו בכבדת. שאין הסוסים הולכים אלא בעל כרחם: לא נשאר בהם עד אחד. זה פרעה שנשאר מהם ולא מת, כדי לספר גדולתו של הקב"ה, כמו שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך (שמות ט יו), משל לאדם שיש לו צפור בידו, אם דוחק אותו מיד מת, ואם מניחו מיד הולך, כך היו ישראל ביד המצריים, אם דוחקין אותם מתים, ואם מניחים אותם הולכים להם: מת על שפת הים. ישראל שבאותו הדור מחוסרי אמנה היו, אמרו כשאנו עולים מזה הצד כך המצריים עולים מאותו הצד, אמר הקב"ה לים הקיאם ליבשה, אמר הים רבון העולמי כלום יש אדון שנותן מתנה לעבדו וחוזר בו, אמר לו הקב"ה אני אשלם לך אחד ומחצה, אמר לו הים רבון העולמים כלום יש עבד שתובע את אדונו בדין, אמר לו הקב"ה נחל קישון נרפס וערב לי, הדא הוא דכתיב נחל קישון

גרפם וגו' (שופטים ה כא), נחל שנעשה ערב מקודם שיביא אחד ומחצה, כי בפרעה כתיב ויקח שש מאות רכב בחור, ובסיסרא תשע מאות רכב (בחור) [ברזל לו] (שופטים ד ג), הנה אחד וחצי:

אז ישיר משה. למה התחיל משה רבינו ע"ה את השירה באז, אמר משה רבינו ע"ה אני סרחתי באז, דכתיב ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג), ועוד אני אתקן באז, ופתח את השירה באז: ד"א למה פתח משה באז, שמן היבשה עשה ים באז, דכתיב אז הוחל לקרא בשם ה' (בראשית ד כו), ועליהם אמר הכתוב הקורא למי הים וישפכם וגו' (עמוס ה ח), לכך אני משבחו [באז] בים: ד"א אז מניין 'אז' שמנה, ללמדך שלא נגאלו ישראל אלא בזכות המילה שניתנה לשמונה ימים: ד"א אמר משה באז ניתנה המילה, וניתנה לי נפשי, שנאמר אז אמרה חתן דמים למולות (שמות ד כו): ד"א אז בעבור יחידו של עולם, שהוא אחד למעלה משבעה רקיעים: ימינך ה' נאדרי בכח. מלמד שימינו של הקב"ה פורעת מן הרשעים, ומגנת על הצדיקים, שכך אמר הקב"ה תבוא ימיני ותהיה צל על העתידים לקבל תורה מימין: ד"א ימינך ה' נאדרי בכח. במגלת איכה כתיב השיב אחור ימינו (איכה ב ג). רוצה לומר כשלא רצו לשמוע התורה שניתנה מימינו נעשו למס וזכות התורה חזרה לאחור, וכשמקיימים ישראל את התורה זכותה תעמוד אפילו לתחיית המתים, שנאמר ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין (דניאל יב יג), והישועה היא בימין, שנאמר הושיעה ימינך וענני (תהלים ס ז): יאכלמו כקש. אלו מוטבים שבהם והיו צפים על פני המים כקש: קפאו תהומות בלב ים. עד לבו של ים, מה לבו של אדם עומד בשלישותו, כך לבו של ים קפה בשלישותו: תמלאמו נפשי. אותו הרשע ניבא לעצמו, שהיה לו לומר תמלא מהם נפשי, והוא אומר תמלאמו, מלמד שלא היה רוצה ליקח שללם אלא שישתה מדמם: צללו כעופרת. אלו הרשעים שבהם: מי כמוכה באלים ה'. פסוק זה אמרו פרעה בשעה ששמע שאמרו ישראל שירה על הים: נטית ימינך תבלעמו ארץ. כשהקיאם הים ליבשה לא היתה הארץ יכולה לבקלם מפני שנתיראה מיום הדין, והיתה סבורה שיקללה הקב"ה כמו שקיללה על דם הבל, ונשבע הקב"ה שלא יקללה על זאת: חיל אחז ישבי פלשת. על שהרגו בני אפרים: תבאמו ותטעמו. פסוק זה אמרו משה שהיה צריך לומר תביאנו ותטענו, אלא מכאן שהיה יודע שלא יכנס לארץ ישראל: מקדש אדני. מקדש של מעלה: ה' ימלוך לעולם ועד. פסוק זה מלאכי השרת אמרוהו: ותקח מרים הנביאה וגו'. אחות אהרן ולא אחות משה אלא כל זמן שהיתה אחות אהרן בלבד קודם שנולד משה היתה נביאה, כשנולד משה ניטלה נבואה מנה וניתלה למשה: ויסע משה. שהסיעם במקל שלא היו רוצים ללכת, מפני שהיו מלקטין מן הים אבנים טובות ומרגליות, וכל ספינה שנטבעה בים וכל כסף וזהב שנטבע בים עלה כל כסף וזהב עם ביזת המצריים: ולא מצאו מים. ואין מים אלא תורה, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעי' נה א): ויורהו ה' עץ. שהוא מר שקורין הרדפוני. בוא וראה גדולתו של הקב"ה [בשר ודם] אם יש לו מים מרים ממתקן בדבר מתוק, אבל הקב"ה המתקי להם המים המרים במרים, וכן אתה מוצא באלישע שהמתיק המים על ידי שם המפורש במלח שהוא מר:חק ומשפט. אלו שתי מצות, חק זה שבת, משפט זה כיבוד אב ואם, כדכתיב על כן צוך ה'אלהיך (דברים ה טו), והיכן צוה במרה: שתים עשרה עינות מים. אלו י"ב שבטים. ושבעים תמרים. אלו שבעים זקנים שלסנהדרין:

הנני ממטיר לכם. ששים אמה עוביו של מן, ומנא לן ממבול, במבול כתיב וארובות השמים נפתחו (בראשית ז יא), וכתיב חמש עשרה אמה מלמעלה (שם שם כ), והמן היה יורד בח' ארובות, שנאמר ודלתי שמים פתח, (תהלים עח כג), דהיינו ח' ארובות טול לכל ב' ארובות י"ו אמות, נמצא עביו של מן ששים אמה: היתה שכבת הטל. היה הטל בא, ומכבד את הארץ, ומרבץ אותה, ואחר כך המן, ואחר כך הטל מלמעלה, כדי שלא יתעפר המן: דק מחספס. דק היה ומחספס, ונכנס בכל אבר ואבר, שמנין מחספס כנגד רמ"ח אברים של אדם, וכמה דהוא אמר להם אבירים אכל איש וגו' (תהילים קיח כה), אל תיקרי אבירים אלא איברים שהוא מגדל האיברים: וחם השמש ונמס. דקיימא לן עד ד' שעות היה המן קיים מד' שעות ואילך היה נמס, והיה נעשה נחלים נחלים, ושותין ממנו הצבאיים והאיילים, והיו הגוים צדים מן הצבאיים וטועמין מהם טעם המן: ויבאו כל נשיאי העדה. היו תמהים לפי שבעומר מדדו ולא מצאו בו כי [אם] לפי אכלם: וביום הששי לקטו לחם משנה. והשיב להם משה שבתון שבת קדש לה' מחר, את אשר תאפו אפו. מכאן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה: שבת לא יהיה בו. כי בשבת לא ירד המן [ולא ביו"ט]: עד אנה מאנתם. אפילו על משה אמר הקב"ה, לפי שלא היה מזהיר את ישראל מה שהיה אומר לו, מיד התחיל אומר ראו כי ה' נתן לכם את השבת וגו': והוא כזרע גד. ולמה נקרא שמו זרע גד, לפי שהוא מגיד מה בחורין ובסדקין, כיצד אם אדם מוכר לחבירו שפחה מעוברת וילדה באותה שעה שמכרה, והיו באים לפני משה, זה אומר ברשותי ילדה, וזה אומר ברשותי ילדה, אז היה אומר להם משה לבקר משפט, והיה משה הולך בביתו של מוכר, היה רואה המן אם היה מוותר ונמצא חלקו של ולד בבית המוכר, היה יודע שברשות המוכר ילדה, ואם לאו היה יודע שברשות הקונה ילדה: קח צנצנת אחת. היה כלי חרש ולמה נקרא שמו צנצנת שמצננת את המן: אכלו את המן ארבעים שנה עד באם וגו' אל קצה וגו'. במה שכתוב בספר יהושע: עשירית האפה. מ"ג בצים ושלישית ביצה:

ברפידים. שרפו ידיהם מן המצות: ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם. שתהיה מולך עליהם, כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה ב' יג). ובשעה שרפו ידיהם מן המצות מיד ויבא עמלק וגו': והיה כאשר ירים משה ידו וגו'. וכי ידיו של משה נוצחות מלחמה, או משברות מלחמה, אלא כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום נוצחין, ואם לאו אינם נוצחין: ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו'. וכי לא היה למשה כר או כסת לישב עליו, אלא אמר משה כל זמן שישאל בצער אף אני אהיה בצער, מכאן שלא יפרוש אדם מן הצבור: ה' נסי. שעשה לי הנס שלא ניצולו ישראל אלא בשביל משה, שכבר היו ידיהם נרפים מן המצות: ויאמר כי יד על כס יה. כך אמר משה בשעה שתהיה יד זו הוא מלך על ישראל דנקרא כס יה: מלחמה לה' בעמלק מדור. זה דורו של שאול: דור. זה דור של מרדכי הצדיק: